

РЕЛІГІЙНИЙ ДОСВІД ЯК УМОВА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ С. К'ЄРКЕГОРА

О. В.Онищук

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка», Україна
ksenusia@mail.ru

Анотация

Оксана Васи́лиевна Онищук. Религиозният опит като условие за екзистенциалната трансформация във философията на С. Киркегор. В статията са проанализирани духовно-религиозните аспекти на трансформацията на човека във философията на С.Киркегор. Обособено е значението и актуалността на концепцията на С.Киркегор в контекста на съвременната философия и антропология. Разкрити са особеностите на тълкуване на феномена на вярата като проявление на осъзната жизнена позиция и на религиозно екзистирание. Процесът на екзистенциалната трансформация се разглежда в единство с изменението на ценностните принципи на човека.

Ключови думи: екзистенция, религиозен стадий, вяра, скок, избор

Аннотация

Оксана Васильевна Онищук. Религиозный опыт как условие экзистенциальной трансформации в философии С. Кьеркегора. В статье проанализированы духовно-религиозные аспекты экзистенциальной трансформации человека в философии С. Кьеркегора. Выделены значение и актуальность концепции С. Кьеркегора в контексте современной философии и антропологии. Раскрыты особенности истолкования феномена веры, как проявления осознанной жизненной позиции и религиозного экзистирования. Процесс экзистенциальной трансформации рассматривается в совокупности с изменением ценностных принципов человека.

Ключевые слова: экзистенция, религиозная стадия, вера, прыжок, выбор

Abstract

Oksana Onyshchuk. Religious experience as a condition of existential transformation in philosophy of the S. Kierkegaard. In the article is given the analysis of the spiritual and religious aspects of human existential transformation in the philosophy of S. Kierkegaard. The importance and relevance of the concept of S. Kierkegaard in the context of contemporary philosophy and anthropology is grounded. Emphasized on the factors by which the transformation of human existence can realized. Religious stage sees like the stage of conscious life position, accommodation, which is often accompanied with suffering. On the way to the true faith a person experiencing such conditions as anxiety, choice, despair, suffering, test. The religious sphere suggests the intensity of the spiritual experience. On the radical paradoxical and illogical religious transformation S. Kierkegaard insisted. In the concept religious dimension of the person in the spiritual and existential incarnation is approved. Existential reality of a single person there is not a necessity, as a possibility. Existence is a choice. Spiritual development at inducing exit from the state of indifference, indifference, "Lightweight being" mediocrity is aimed. The ultimate goal – is to know yourself as a unit before God. In his philosophy S. Kierkegaard refers primarily to those aspects of life which define man as a key and creativity.

Keywords: existence, religious stage, faith, jump, choice

Актуальність дослідження. Рефлексії над призначенням людини не втратили актуальності і в наш час. Вони важливі, зважаючи й на екзистенційну ситуацію, в якій опинилась сучасна людина після краху цінностей доби Модерну. “Питання про визначення засад самовідновлення цивілізації постало нині не просто у зв’язку з переходом від вихідних установок сутності людини до дослідження її існування, а в контексті пошуку опосередковуючи ланок між екзистенційними та нормативно – ціннісними гранями єдиного світу людини” [4, 161]. Сучасна доба глобальних змін у соціально-економічному, політичному розвитку несе в собі невідворотні зміни і у духовному житті людства, де все частішими явищами починають бути нігілізм, внутрішня душевна самотність і спустошеність. Стан розслабленості, розумові лінощі і бездуховність перетворилися на звичні явища. Через негачію внутрішнього сенсу екзистенції, через ілюзорність власного уявлення про духовність, через підміну Духу поверхневими минущими речами, виникають псевдодуховні та псевдоморальні орієнтири, людство шукає заміну Духові, прагнучи сурогату. В розвинених країнах нового значення набуває і проблема відчуження. Глобалізація світу веде до зникнення традиційних моральних принципів і норм, місце котрих з успіхом посідає аморалізм. Інформаційні технології формують й тип одностороннього розвитку інтелекту, а масова культура спонукає до створення людини, що прагне лише розваг і насолод. Відтак, перед нами постає соціальний вимір проблеми морального вибору як чинника внутрішнього розвитку особистості.

У справі пошуку духовних орієнтирів – у ситуації поліфонії сучасної філософської думки актуальною постає й філософія С. К’єркеґора, присвячена специфічним аспектам виявлення смисложиттєвих екзистенційних орієнтирів людської буттєвості. У філософії С. К’єркеґора і знаходимо джерела уявлень щодо різних типів знеособлення людини в суспільстві. Саме він висуває тезу про абсолютну цінність кожного індивідуально-неповторного проекту людського існування. Власне, завдяки ідеям С. К’єркеґора у філософському мисленні нашого часу знову набуває ваги феномен суб’єктивної реальності, проблема збереження та культивування духовного світу кожної конкретної людської істоти.

Мета роботи – показати пропонуваній шлях подолання духовно-екзистенційної кризи в сучасному суспільстві та окреслити змістові аспекти особливостей тлумачення релігійного досвіду у філософії С. К’єркеґора.

Виклад основного матеріалу. Філософія С. К’єркеґора є глибоко антропологічною. Проблема людської екзистенції, людини як божественної цінності загалом, її абсолютної свободи як можливості її ж етичного самовизначення, людини з її безмежною глибиною та потенційно невичерпними можливостями, її містичне поєднання з безоднею духовної реальності є домінуючою у філософських шуканнях данського мислителя. Філософські дослідження С. К’єркеґора – це рівень поглибленого аналізу “уособленого Я”, “внутрішнього світу” людини, що має принципове значення для розкриття проблеми індивідуальності, екзистенції загалом, формування моральної та духовної парадигмальної матриці людського буття, почуттів людини, її самоусвідомлення, ставлення до людей, світу і Бога. Повстаючи проти тих тенденцій, які позбавляли людину індивідуальності, перетворюють її лише на об’єкт різноманітних досліджень, С. К’єркеґор, поряд з акцентом на унікальності та неповторності буття кожного конкретного індивіда, підкреслював й первинність та визначальність людського вибору та рішень кожної окремої особистості.

У своїй філософії С. К’єркеґор звертається передовсім до тих аспектів життя, які визначають людину в якості ключового і творчого начала. Мислитель, описуючи людську екзистенцію, розрізняє людину в теперішньому стані, тобто таку, якою вона є зараз, і людину, якою б вона мала стати, або «сутнісну людину». Перехід від одного стану до

іншого – це і є рух у житті від неусвідомленого, невідрефлектованого стану до екзистенційного, рух від “порожнього” буття до екзистенції.

Екзистенція у С. К'єркеґора – це внутрішній стрижень людини, що характеризується унікальністю, відкритістю, які реалізуються у самопізнанні, самотворенні на основі вищих моральних цінностей у співвіднесеності себе з божественним началом, у постійному діянні згідно з волею Абсолюту.

Істинність (автентичність) набуває найповнішого сенсу в духовній сфері. Саме свідомо та свobodна духовна діяльність будує особистість. “Відсутність внутрішнього сенсу у тих чи інших людей С. Кіркеґор пов'язує і з неправильним теоретичним ставленням цих людей до проблем духовності і духовної діяльності. Люди звикли розмірковувати щодо визначень Духа абсолютно абстрактно”[5, 30]. Людська автентичність є радше тією межею, яка досягається працею у прагненні до вершин духовної досконалості, досягається за допомогою осягнення розумом тієї істини, під керівництвом якої воля прагне до блага і підкорює йому усю поведінку людини.

У тривалому дослідженні різноманітних життєвих позицій С. К'єркеґор і приходять до думки, що екзистенція є певним відтворенням ступінчастої схеми, де естетична стадія існування є найнижчою сходинкою, етична – середньою і релігійна – найвищою. Це міцні масивні сходи, між якими знаходяться й більш тонші сфери – одна перед етичним самоздійсненням та інша – перед релігійною трансформацією особи, де вона може й загубитися, або ж віднайти себе у рефлексії та внутрішній духовній силі. Ці дві проміжні періоди екзистенційного руху й іменуються іронією та гумором. Екзистенційні сфери буття можуть налаштовувати на сприйняття їх як неперервної лінії розвитку – від одного рівня до іншого. Проте цей поділ радше вказує на якісні відмінності. Більш того, стадії не є абстрактними, розділеними, дискретними логічними категоріями, і тому якісно нижча сфера не скасовується, а трансформується.

Релігійна стадія життя за С. К'єркеґором – це стадія свідомого проживання, яке часто є втіленням страждань. Тому така людина іменується лицарем віри, сином Божим. Це людина-особистість. Розуміння свободи для неї – позитивне (повторення, яке приносить щастя і є актом самосвідомості, волі, ноуменального становлення особистості, акт самосвідомої екзистенції). Віра на цій стадії стає абсолютною цінністю людини, а вибір приймається як стрибок в невідоме через повну довіру Богові в ідеальну реальність. Така людина іде шляхом вертикального сходження, живе відчуттям вічності. Ієрархічно на цій стадії у особистісній світоінтерпретації спочатку йде ставлення до Бога, тоді до людей, тоді до себе самого за схемою: (духовне, душевне, тілесне). Згідно з концепцією данського мислителя від людини до Бога не існує прямої дороги. Є тільки анігіляція людини та диво милосердя. Це диво завжди передбачене божественними дарами в творінні. Бог як основа людської особистості є принципово непізнаним. Саме у віднайденні себе ми віднаходимо свою особистість як до кінця не пізнану і невичерпну містерію. Саме тому і Йоганнес де Сіленціо, і Брат Тацітурнус говорять про те, що ми боїмось – те, що ми є всередині, і що є таємне в нас, і що заважає розкриттю.

С. К'єркеґор стверджує надсмысловий вимір існування людини – вимір духовно-екзистенційний. Екзистенційна реальність одичної людини є не стільки необхідністю, скільки можливістю. Екзистенція – це свобода, можливість вибору. Тому духовний розвиток загалом скерований на спонукання виходу зі стану байдужості, стану “полегшеного буття”, рутинності, посередності. Увесь цей процес свідомого творення себе кожною людиною відбувається через діалектику її ціннісних засад та орієнтацій. Бути людиною означає екзистувати, а екзистувати означає бути в діалектичній напруженості. У постійному устремлінні. За словами Тацітурнуса, естетичний герой величний тим, що завойовує, перемагає. Релігійний герой величний своїми стражданнями. Пояснити шлях

лицаря віри коментатор прагне, використовуючи дві аристотелівські категорії – страху і жалю. Вони очищують почуття і призводять до катарсису душі. І недаремним є те, що обидва автори – і Брат Тацітурнус, і Йоганнес де Сіленціо – говорять саме про те, що ми найбільше боїмось, те, що таємно ховається в нас, і що перешкоджає нам на шляху становлення віри.

Тема віри як парадоксу та екзистенційного стрибка віри є центральною в одному з найвідоміших творів данського мислителя – праці “Страх і трепет” [3]. Найбільшим нещастям та злом тогочасної доби (як, до речі, можна висловитись і про сучасну) мислитель декларував втрату віри, без якої, за його переконанням неможлива сама людина, взагалі немає нічого власне людського і не існують жодні людські цінності. Без віри можна тільки загинути. У цій праці С. К’єркеґор і прагне показати принципову відмінність біблійного релігійного подвижника від усіх інших форм героїзму: романтичного, демонічного чи трагічного. Лицар віри (так іменує автор Авраама) слугує зразком нескінченного самозречення, яке тут є передумовою істинної віри. “З етичної та релігійної точки зору, героєм стаєш не тому, що ти такий відчайдух, котрий звик ставитися до життя вкрай легко, але тому, що ти здатний ставитися до життя вкрай важко, - і мабуть, зауважте собі, що ця важкість проявляється... у формі постійної наполегливості в глибині внутрішнього” [2, 288].

Ще одна поляриність цієї праці диспозиційнується у якості дилеми “здоровий глузд-божевілля”. З одного боку, маємо світ суспільства та його законів – узвичаєний світ «етичної людини» як втілення універсального та всезагального в екзистенції. Етична людина виправдовує себе термінами і поняттями загальноприйнятих норм, і це гарантує їй «онтологічну безпеку». Але той, хто зробив крок вище добра і зла, не має такої впевненості та безпечності. Він перебуває у становищі “поза” – поза мовою, поза виправданням, поза розумінням. Він знаходиться у стані парадоксу. З давньогрецької парадокс означає буття поза розумом і відповідає двом латинським зворотам: *contra rationem* – “проти розуму” та *super rationem* – “над розумом”. Для К’єркеґора другий варіант ближчий. Буття над, поза розумом не розриває радикально зв’язку з раціональністю, а тільки є важким для осягнення. Релігійна людина творить свій окремих парадоксально-самотній шлях. При цьому вона може видаватися невдахою і божевіллям, який не спокуситься здоровим глуздом. На цій стадії існування лише Господь формує цінності та ціннісне ставлення людської істоти до світу.

Парадокс віри в інтерпретації С. К’єркеґора полягає у неспівпадінні внутрішнього із зовнішнім, одиничного із всезагальним, конкретного, буденного з Абсолютом. Тут одинична людина є вищою, ніж всезагальне, вона визначає своє ставлення до всезагального через своє відношення до Абсолюту. По-іншому цей парадокс можна виразити і так: існує абсолютний обов’язок перед Богом. К’єркеґор говорить: “Віра якраз і є тим парадоксом, що одиничний індивід перебуває вище, ніж всезагальне, хоча при цьому слід зазначити, що рух повторюється, і, побувавши у всезагальному, одиничний індивід тепер перебуває окремо і стоїть вище від всезагального. І якщо це не віра, значить, Авраам загинув, значить, віри ніколи не було в цьому світі, саме тому, що вона завжди там була” [3, 54]. Шлях пізнання, який базується на вірі, можна проілюструвати на прикладі того ж Авраама. Загалом, він, будучи лицарем віри, залишається незрозумілим, незбагненим для інших. В його одиничності і міститься його велич. Можна ступити на релігійну сходинку, тільки базуючись на власній відповідальності та мужності. Базуючись на чужій – ніколи. Слід бути готовим до несприйняття тебе іншими, до власного підкорення тому, чого і сам не розумієш до кінця. Тут можемо прослідкувати аналог і до попередніх християнських догматик – у дусі послань апостола Павла, вчення Тертуліана тощо. Абсолютний обов’язок може призвести до того, що забороняється стандартами етики,

але ніяк не може привести лицаря віри до зречення від любові. Бо що ж можна назвати знанням, пізнанням у його найвищому прояві? Безумовно, любов. Згадати б хоча відомого російського мислителя О.Ф.Посева, котрий на запитання про те, що є знання, відповів таким же чином, як і С.К'єркеґор: "Знання – це любов.

Відстоюючи принцип трансцендентності та неосаяжності божественного начала, С. К'єркеґор вважає за необхідне повернутися до автентичного християнства, до першопочаткових його істин та віровчення. Проте, це не означає відкидання усього попереднього досвіду, а радше філіацію, зв'язок з попереднім досвідом поколінь та подальший розвиток як наступність попереднього в прямій залежності. Кінцева мета для духу у С. К'єркеґора – пізнання себе як одиничного перед Богом, оскільки самого Бога пізнати неможливо. Бог є пристрастю, яка витісняє усі інші другорядні пріоритети життя. Бог усуває все те, що не є Ним, що не є істиною, займаючи натомість місце в душі людини.

Він наполягав на радикальному парадоксалізмі та алогічності релігійного пізнання, висміюючи спроби раціоналізації віри в гегельянській філософії чи у практиці ліберального протестантського богослов'я. Лютеранство сприймалося ним як подальша раціоналізація релігії, або ж іншими словами – її деградація. С. К'єркеґор відстоював позицію про реальність християнства лише для обраних (бо обрані Богом – це ті, хто обрав Бога сам, хто відкриває Його в собі), котрі зможуть реалізувати свою екзистенційну свободу. Антигегелівська спрямованість базувалась на неприйнятті уявлення про "іманентність Бога", себто Його зближення з "абсолютною ідеєю".

Мислитель обстоює позицію, згідно з якою людина переорієнтовується з істин розуму на віру, предметом якої стає живий Бог. Віра в істині розуму передбачає неможливість виходу за межі їх систематичного зв'язку, а Бог – це віра у безмежну можливість. Можливість же – це завжди вибір, це кожен раз альтернативи, які рухають людину чи то в бік розвитку, на вищі ступені пізнання свого Я, чи навпаки – в бік деградації. І якщо людина до існуючої реальності перебуває в когнітивному відношенні, то справжнє пізнання полягає в переведенні реального в можливе. Сам акт віри передбачає копітку роботу людини над собою через самопізнання та постійну рефлексію над власним Я.

Віра – це результат становлення індивіда, його зречення у сфері розуму. С. К'єркеґор трактує феномен віри як релігійної пристрасті, що, своєю чергою, було позначено впливом романтичної традиції. Віра і розум – неспівмірні величини. Розум – тільки засіб становлення духу і віри, постійний сумнів та рух. Віра ж величина постійна, у ній неможливий сумнів, оскільки сумнів є рух думки, а найскладніший рух – це рух до самого себе, до себе істинного. Найскладніший і найболючіший він тому, що в процесі пізнання себе людина неминуче повинна позбавитися ілюзій стосовно себе самої, мати мужність подивитися на себе іншу, відкинути весь тягар попереднього досвіду для вміщення нового за якістю знання, досвіду, світовідчуття.

У праці "Страх і трепет" К'єркеґор аналізує негативні стани духовного життя (страх, відчай, тривога, неспокій), розглядаючи їх в якості вирішальних чинників у зверненні людини до Бога, до християнства. Їхня важливість визначається силою здатності ціннісного вияву людської свободи. Проявитися ціннісно-морально, себто відповідно до божественного задуму, можна тільки негативно щодо психічного, оскільки психічні вияви людського завжди належать сущому, а не божественному. Тому Бог вимагає від людини максимуму свободи від причинно-наслідкових зв'язків, від природної та соціальної залежності. Це означає усвідомлення відповідальності за кожен вибір. Тому помилкові вчинки людини завжди можна трактувати в позитивному сенсі як такі, що дозволяють пізнати власну недосконалість, внутрішні межі.

Висновки. Для самого С. К'єркеґора найбільш важливою ознакою абсолютного ставлення до Бога є рішення, якісний стрибок, через який людина переорієнтовує власне

життя на новий рівень, рівень вищого блага. Таке життя релігійного самоздійснення є більш складним і парадоксальним, аніж можливість його описати. Ця складність полягає у внутрішній здатності людини поєднувати кінцеве з безкінечним. В акті віри беруть участь два абсолюти – Бог і людина, комунікуючи між собою не на засадах підлеглості, але партнерства. Віра є любов'ю Бога до свого творіння, яка не узгоджується з засадами розуму. Людина ж стає лицарем віри тоді, коли вона максимально відкривається перед Творцем; і саме через таку людину тільки й реалізується віра. Це відкритий прямий зв'язок з Богом, це акт свободної волі людини, і зовсім не розуму. Слідом за Августином, К'єркегор повторює: вірити означає хотіти, воліти. Вірити – це прагнути виділитись з натовпу, це готовність людини до зустрічі з Богом. На таку готовність приходять Творець. Адже, коли учень готовий, завжди приходять вчитель. Проблемою людства є саме страх вийти за межі, межі стереотипів, обраних соціальних масок та ролей, бо люди як правило, наперед переконані у несприйнятті та відторгненні суспільством їхніх неординарних дій, нестандартного мислення. Відбувається своєрідне блокування здійснення самоідентичної позиції, свого Я. Концепція автентичного глибинного і єдино-неповторного Я “підганяється” під типові зразки існування в суспільстві маси, що, як наслідок, продукує сірість, посередність, неоригінальність, неавтентичність. Це, своєю чергою, породжує негативні деконструктивні психологічні стани: апатії, агресії (через неможливість трансформувати амбіції та цілі Я-концепції в реальність), відчаю, страху, безвиході і т. д. Релігійна екзистенція є самовідданим життям, яке вимагає жертви і зречення естетичного в собі та свого почуття влади над зовнішнім світом. “В екзистенційній діалектиці сфер існування ірраціональний акт віри описується як єднання з Богом... і становлення віруючого «вічним» (індивід вперше винесений «назовні, за межі екзистенції»)» [1, 114]. Людина є істотою одночасно земною і небесною, тимчасовою і вічною. Це наймасштабніший код божественної творчості, розкриття якого є розкриття самого себе. Важливо тільки, які цілі вибере індивід: біологічна частина завжди тягне донизу, духовна – до неба. За людиною – тільки вибір. Вибір кінцевого є вибором відчаю, а відчай – спроба втечі від себе, від Бога. Водночас відчай є імпульсом, що веде до реанімації віри.

Література

1. Исаев С. А. Теология смерти: Очерки протестантского модернизма. – М.: Политиздат, 1991. – 236с.
2. Кьєркегор С. Заключение ненатуральное послесловие к «Философским крохам» / Пер. с датского яз. Н. Исаевой и С. Исаева. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 680с.
3. Кьєркегор С. Страх и трепет: Пер. С дат. – М.: Республика, 1993. – 383с. – (Б-ка этич. мысли).
4. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / [В. Г. Табачковський, А. М. Дондюк, Г. І. Шалашенко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 247с.
5. Райда К. Ю. Поняття свободи в філософії С. Кіркегора // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип.32. – 2003. – С.24-32.

© Оксана Васильевна Онищук